

АКТИВІЗАЦІЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

Проаналізовано стан інноваційної сфери. Обґрунтовано взаємозв'язок активізації інноваційної діяльності та загального розвитку економіки

Постановка проблеми. Остання чверть ХХ ст. ознаменувалася входженням людства в нову стадію свого розвитку – стадію побудови постіндустріального суспільства, яке має бути результатом докорінних соціально-економічних змін. Науково-технічний прогрес утвердився як найважливіший чинник економічного зростання, основа конкурентоспроможності фірм, корпорацій, галузей, національних економік. Сформувалося глибоке розуміння, що майбутній розквіт і навіть виживання в глобальному світі визначаються центральною роллю інновацій, що великою мірою сприяють підвищенню продуктивності праці і вкладеного капіталу [1, с. 3].

Разом із тим в Україні практично не створені умови для ефективного розвитку інноваційної сфери. На шляху пошквнення інноваційної діяльності постають перешкоди фінансового, політичного, правового характеру. Процеси реформування економіки й трансформації економічних відносин подекуди носять стихійний характер й здійснюють неоднозначний вплив на складні процеси переорієнтації економіки на інноваційний шлях розвитку, розроблення і впровадження новітніх технологій, систем сучасної організації та управління виробництвом і збутом продукції, створення інноваційних структур, розвитку ринкової інфраструктури, інформатизацію суспільства.

Світовий досвід показує, що наявність ринкових відносин ще не достатня умова швидкого економічного розвитку. В Україні створено технологічні, інституціональні та соціальні передумови для розвитку за інноваційним типом. Проте в країні потрібно створити сприятливий інноваційний клімат, що дозволить включати інноваційну сферу в ринкові відносини. Сьогодні цю умову ще не виконано [2, с. 46].

Мета дослідження. Визначення проблем та перспектив активізації розвитку інноваційної сфери в контексті загального розвитку економіки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням дослідження різноманітних аспектів інноваційного розвитку економіки присвячено значну кількість наукових праць

зарубіжних і вітчизняних вчених-економістів, зокрема, таких як: В. Александрова, Л. Антонюк, Ю. Бажал, О. Василенко, О. Волков, В. Геєць, І.А. Гречан, А. Гриньов, С.І. Дахно, О. Дацій, М. Денисенко, П. Друкер, Ільєнкова, С. Ільєнко, М. Йохна, Б. Кваснюк, Н. Краснокутська, Д. Крисанов, С. Онишко, М. Портер, А. Поручник, В. Савчук, Б. Санто, М. Стадник, Р. Фатхудінов, І. Федулова, Л. Федулова, Й. Шумпетер та ін. Водночас, не зважаючи на широкі дослідження проблеми інноваційного розвитку у світовому масштабі, всеохоплюючої теорії інновацій поки що не створено. Залишається не розробленими низка питань, зокрема, пов'язаних із взаємозв'язком та взаємозалежністю розвитку інноваційної сфери і загальним економічним розвитком країни.

Викладення основного матеріалу дослідження. Загальновідомо, що рівень розвитку інноваційної сфери визначається трьома основними чинниками: станом науки, рівнем розвитку інноваційної інфраструктури та попитом на інновації з боку матеріального виробництва.

В концепції інноваційної моделі розвитку роль головного двигуна довготривалого економічного зростання відіграє інтелектуальна складова, знання, наукові надбання та їх практичне застосування.

Тенденції розвитку світової економіки переконливо показують, що у нашій країні не може бути іншого шляху розвитку, ніж формування такої економічної моделі, яка була б заснована на знаннях, тобто економіки інноваційного типу. Недооцінка цієї обставини уже в найближчі роки може привести до того, що Україна буде витиснута з ринку високотехнологічної продукції, а це, зрозуміло, не дозволить підняти до сучасних стандартів рівень життя населення і забезпечити безпеку держави в цілому [3, с. 4].

Водночас, згідно даних Держкомстату України, ситуація із науковим забезпеченням інноваційної діяльності в Україні характеризується суперечливими тенденціями (табл. 1).

Таблиця 1. Наукові кадри та кількість організацій, що виконують наукові дослідження й розробки

Рік	Кількість організацій, які виконують наукові дослідження й розробки	Чисельність науковців, осіб	Чисельність докторів наук в економіці України, осіб	Чисельність кандидатів наук в економіці України, осіб
1990	...	313079
1991	1344	295010	8133	...
1992	1350	248455	8797	...
1993	1406	222127	9224	...
1994	1463	207436	9441	...
1995	1453	179799	9759	57610
1996	1435	160103	9974	58132
1997	1450	142532	10322	59332
1998	1518	134413	10446	59703
1999	1506	126045	10233	59547
2000	1490	120773	10339	58741
2001	1479	113341	10603	60647
2002	1477	107447	11008	62673
2003	1487	104841	11259	64372
2004	1505	106603	11573	65839
2005	1510	105512	12014	68291
2006	1452	100245	12488	71893
2007	1404	96820	12845	74191
2008	1378	94138	13423	77763
2009	1340	92403	13866	81169

... – починаючи з 2006р. не звітують організації, які виконували лише науково-технічні послуги
 ... – з 1998р. – станом на 1 жовтня

Таким чином, за даними Держкомстату України, при майже незмінній кількості організацій, що виконують наукові дослідження й розробки, чисельність науковців невпинно скорочується: за період з 1990 по 2009 рік їх кількість

зменшилась більш, ніж утричі. Зазначимо, що фактичне скорочення чисельності працівників, що виконують наукові та науково-дослідні роботи, не супроводжується необхідною реорганізацією мережі наукових та науково-дослідних

організацій. Разом із тим аналіз даних табл. 1 показує наявність прогресивної тенденції стійкого зростання сумарної чисельності докторів та кандидатів наук по відношенню до загальної кількості науковців. Отже, якісний професійний склад фахівців покращився – зросла чисельність осіб, що мають науковий ступінь доктора і кандидата наук, що свідчить про підвищення кадрового потенціалу науки. Володіючи таким науковим потенціалом, суспільство могло б розраховувати на його ефективне використання в якості найважливішого фактора економічного зростання.

Незважаючи на значне скорочення загальної чисельності наукового персоналу, що відбувається в останні роки, Україна за чисельністю і професійним рівнем своїх науковців залишається в рамках рівня розвинених країн Європи.

Насиченість науковими кадрами в Україні й тепер відповідає рівню таких країн, як Іспанія, Польща, Чехія, Угорщина, однак є удвічі меншою за середнє значення цього показника в країнах ЄС (1,2 %) та майже в чотири рази меншою, ніж у найбільш забезпеченій науковими кадрами серед європейських країн Фінляндії (2,0 %) [1, с. 83].

Таблиця 2. Структура виконаних наукових та науково-технічних робіт

	Усього	У тому числі			
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги
1996	100	12,65	28,93	54,59	3,83
1997	100	14,92	24,47	54,91	5,70
1998	100	16,19	23,44	53,81	6,56
1999	100	13,97	20,93	58,21	6,89
2000	100	13,48	22,07	55,92	8,53
2001	100	15,53	13,40	57,90	13,17
2002	100	17,02	13,76	55,53	13,69
2003	100	14,80	12,94	57,24	15,02
2004	100	15,31	13,95	53,84	16,90
2005	100	18,72	14,71	49,95	16,62
2006	100	21,31	15,72	51,20	11,77
2007	100	22,45	16,90	49,29	11,36
2008	100	22,57	18,10	47,88	11,45
2009	100	22,15	16,31	48,72	12,82

*Розраховано за даними [4]

На жаль, у державі поки що не сформувалось розуміння важливості для розвитку економіки розроблення та широкого використання новітніх розробок, а також створення необхідної для розвитку інноваційної сфери інфраструктури. Інноваційна інфраструктура в Україні перебуває на стадії формування, окремі її складові практично відсутні. Незважаючи на покращення ситуації із наданням науково-технічних послуг, в Україні так і не були відновлені дієві ланцюги, які б забезпечили ефективний зв'язок науки, технологій та виробництва, про що свідчить той факт, що впровадження новацій у виробництво залишається на вкрай низькому рівні.

Таблиця 3. Впровадження інновацій на промислових підприємствах

	Питома вага підприємств, що впроваджували інновації, %	Впроваджено нових технологічних процесів, процесів	у т.ч. маловідходні, ресурсозберігаючі	Освоєно виробництво нових видів продукції,* найменувань	з них нові види техніки	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %
2000	14,8	1403	430	15323	631	
2001	14,3	1421	469	19484	610	6,8
2002	14,6	1142	430	22847	520	7,0
2003	11,5	1482	606	7416	710	5,6
2004	10,0	1727	645	3978	769	5,8
2005	8,2	1808	690	3152	657	6,5
2006	10,0	1145	424	2408	786	6,7
2007	11,5	1419	634	2526	881	6,7
2008	10,8	1647	680	2446	758	5,9
2009	10,7	1893	753	2685	641	4,8

* з 2003 року інноваційних видів продукції

Отже, лише незначна частка підприємств впроваджують нові технологічні процеси та освоюють нові види продукції; питома вага інноваційної продукції в обсязі реалізованої промислової продукції знизилась нижче 5 відсотків.

Отже, основне завдання полягає в тому, щоб ефективно використати наявний потужний науковий потенціал для активізації інноваційної діяльності та забезпечення раціональної структурної перебудови економіки України на інноваційний шлях розвитку.

Попри наявність тенденції поліпшення якісного складу науковців, у фундаментальній науці продовжується старіння наукових кадрів, зношування дослідно-лабораторного оснащення. Зростання диспропорцій в науково-технічній інфраструктурі обмежує можливості створення інноваційного продукту, придатного для комерційної реалізації на внутрішньому та зовнішньому ринках; організація науково-технічної інфраструктури, фінансового забезпечення та менеджменту стає дедалі менш придатною для реалізації великих інноваційно-інвестиційних проектів, що примушує поступово переорієнтуватися на виконання дрібних, периферійних проектів і завдань. У структурі виконаних наукових та науково-технічних робіт значно знизилась частка прикладних досліджень (табл. 2).

За даними, оприлюдненими експертами Інституту економічного прогнозування НАН України, з близько 40 тис. науково-технічних розробок, що виконуються в Україні щороку, у виробництво впроваджується лише 16 %. При цьому сумарне фінансування однієї розробки становить у середньому 15-30 тис. грн. [1, с. 110].

Питома вага підприємств, що впроваджують інновації щорічно знижується (табл. 3).

Загалом питома вага обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП щорічно знижується і, починаючи із 2006 року, складає менше одного відсотка (рис. 1).

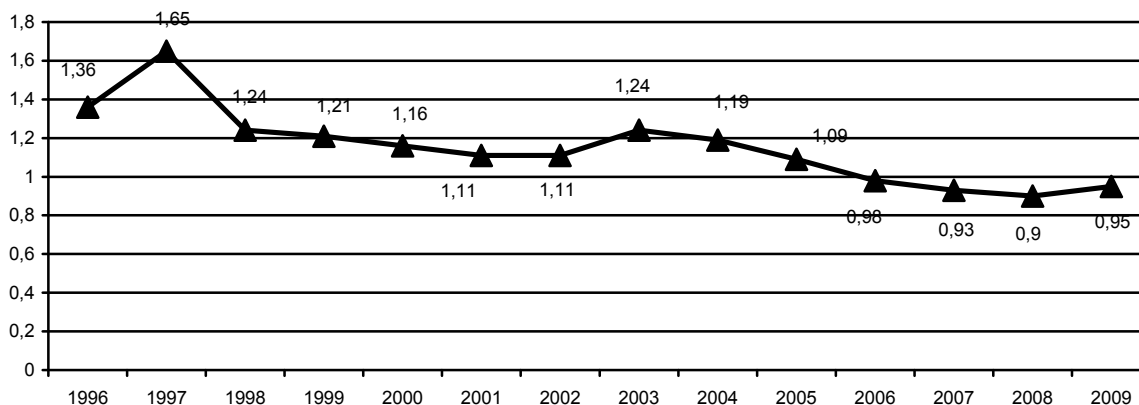

Рис. 1. Динаміка питомої ваги обсягу виконаних наукових і науково-технічних робіт у ВВП, %

Внаслідок цього не відбувається суттєвих позитивних зрушень в структурі промислового виробництва.

Зауважимо, що в цілому в Україні база законодавчого регулювання розвитку інноваційної сфери певною мірою створена.

Ефективне функціонування інноваційної сфери неможливе без відповідного її фінансового забезпечення. Зауважимо, що у більшості економічно розвинутих країн фінансування інновацій здійснюється переважно за державний рахунок. Водночас в Україні питома вага бюджетного фінансування складає незначну частку у

структурі джерел фінансування інновацій. Як вітчизняні, так і закордонні інвестори не виявляють помітної зацікавленості у вкладенні значних коштів в інноваційну діяльність. Використання кредитних ресурсів для фінансування інновацій хоча й збільшується, поки не відповідає нагальним запитам науково-виробничої сфери.

Загалом система фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні не відповідає сучасним вимогам і відрізняється стійким переважанням частки власних коштів підприємств, інші джерела використовуються вкрай обмежено (табл. 4).

Таблиця 4. Структура джерел фінансування технологічних інновацій, %

	Усього	У тому числі за рахунок коштів			
		власних	державного бюджету	іноземних інвесторів	інші джерела
2000	100	79,64	0,44	7,57	12,35
2001	100	83,90	2,83	2,97	10,30
2002	100	71,07	1,51	8,76	18,66
2003	100	70,21	3,04	4,25	22,50
2004	100	77,22	1,40	2,48	18,90
2005	100	87,72	0,49	2,75	9,04
2006	100	84,60	1,86	2,86	10,68
2007	100	73,72	1,33	2,97	21,98
2008	100	60,56	2,81	0,96	35,67
2009	100	65,02	1,60	19,03	14,35

*Розраховано за даними [4]

Підсумки аналізу дають підстави зробити висновок, що підприємства залишаються сам-на-сам у вирішенні питань інноваційного розвитку. Державна підтримка інноваційної діяльності в Україні не відповідає сучасним вимогам і, здебільшого, носить декларативний характер. Незважаючи на проголошення інноваційного шляху розвитку пріоритетним для країни, системне управління інноваційним процесом з боку держави поки що не сформоване. Вимагає удосконалення нормативно-правова база регулювання інноваційної діяльності в Україні, яка нині є фрагментарною, нецілісною і суперечливою. Потребує суттєвих структурних перетворень вітчизняна освіта і наука, які є першоосною інноваційного процесу. В державі необхідно сформувати дієвий механізм фінансової підтримки інноваційної діяльності.

Шляхом вирішення зазначених проблем може стати системне і послідовне забезпечення розвитку інноваційної системи України; підготовка кадрів високої кваліфікації для наукової діяльності; розроблення комплексу заходів щодо створення та розвитку єдиної, скоординованої організаційно-фінансової інфраструктури інноваційної діяльності; забезпечення сприятливих умов для диверсифікації джерел фінансування інновацій; чітке визначення пріоритетів науково-технічного розвитку; гармонізація законодавства в інноваційній сфері; створення механізмів державного стимулювання інноваційної активності підприємств, зокрема, впровадження новацій у виробництво та їх дифузії тощо.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На наш погляд, питання активізації інноваційної діяльності необхідно вирішувати у контексті питань загального економічного розвитку. Ситуація, яка склалась в Україні,

підтверджує відому істину, що коли назріла потреба у загальних змінах, часткові перетворення не приносять бажаних результатів, або й навіть чинять шкоду. Пожвавлення інноваційної діяльності можливе лише шляхом рішучих, комплексних, швидких, послідовних, взаємоузгоджених ринкових реформ, які дозволять вивільнити підприємницьку ініціативу, створити дійсно ринкове конкурентне середовище та нададуть економіці стимули ефективного розвитку.

Список використаної літератури:

1. Федулова Л.І. Інноваційна економіка: Підручник. – К.: Либідь, 2006. – 480 с. 2. Економіка та організація інноваційної діяльності / Харківський держ. ун-т харчування та торгівлі / Вікторія Анатоліївна Гросул (уклад.). – Х., 2008. – 272 с. 3. Фокіна С.Є. Інноваційна діяльність в Україні: Навч. посібник / Чернівецька обласна держ. адміністрація; Чернівецький регіональний центр перепідготовки і підвищення кваліфікації працівників органів держ. влади, органів місцевого самоврядування, керівників держ. підприємств, установ та організацій. – Чернівці: Букрек, 2003. – 180 с. 4. Державний комітет статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]: Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

ПЕТУХОВА О.М. – кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів Національного університету харчових технологій

Наукові інтереси:

– проблеми теорії та практики інноваційного розвитку підприємств харчової промисловості